

Wohlmuth József tanfelügyelői munkássága a Pannonhalmi Szent Benedek-rendi Egyházmegyében

A pannonhalmi apátságot Géza fejedelem alapította, felépítése Szent István királynak köszönhető. A szerzetesek a templom falai között létrehozott iskolában végezték a vallásos nevelést és oktatást, közvetítették a kultúrát. Nemcsak a kolostoron belül, hanem István király által adományozott birtokaikon is tanítottak.

Pannonhalma úgynevezett nullius apátság lett, mivel már az alapítólevélben biztosította a király a montecassinói apátsággal való jogközösséget, tehát Pannonhalmát közvetlenül az Apostoli Szentszék joghatósága alá rendelte. „A Szent Istvánhoz visszavezethető pannonhalmi alapítólevélbe foglalt cassinói kiváltságok kezdettől fogva lehetővé tették, hogy az apátság birtokai és az ott élő emberek mentesek legyenek minden külső befolyástól, ne kerüljenek püspöki joghatóság alá, önálló egyházmegyét alkotva. X. Leó pápa 1514-es, Tolnai Máté főapát kérésére kibocsátott bullája lehetővé tette, hogy a tridenti zsinat minden különállást felszámolni akaró, egységesítő törekvése ellenében is megmaradjon önállósága. Legutóbb II. János Pál pápa – 1993-ban – az egész magyar katolikus egyházat érintő egyházmegye-rendezés során szabályozta területét, megerősítve a történelmi jogokat.”¹

Az egyházmegye tizenöt plébániája mind teljes jogú szerzetesplébánia, melyek a főapátság kegyurasága alá tartoznak. A pannonhalmi egyházmegye területe más egyházmegyékbe és állami közigazgatási egységekbe ékelődik be. A hitközségek és a népiskolák az egyházi és tanügyi közigazgatás szempontjából a főapátsághoz, illetve az egyházmegyei tanfelügyelőséghez tartoztak. Az egyházmegye népiskolai hálózata a XVIII. századtól kezdve fokozatosan épült ki, az 1802-ben visszaállított bencés rend a középfokú oktatás mellett egyre nagyobb figyelmet szentelt az egyházmegye területéhez tartozó községekben az alapfokú oktatás ügyének. A visszaállító oklevélben I. Ferenc király a tanítást kötelezően előírta a szerzetesrend számára.

A rend az iskolák fenntartását részint az államtól kapott évi iskolai segélyekből, részint saját birtokainak jövedelméből fedezte. Továbbá a népiskolák közvetlen fenntartói általában rendelkeztek tanítói, kántortanítói földdel is, amit a tanító fizetékkiegészítésként kapott meg az illető egyházközségtől.

¹ Maurus esperes atya, „Pannonhalmi Területi Apátság”, *Bencés Hírlevél* (1993): 3. szám. 2.

Az 1867-es kiegyezésnek, valamint Kruesz Krizosztom főapát (1865–1885) működésének köszönhető, hogy a XIX. század utolsó éveire majdnem teljes egészében kialakult az egyházmegye népoktatási hálózata.

Tanfelügyelet az egyházmegyében az első világháború utáni években

Az első világháború utáni újrakezdés első legjelentősebb eredménye, hogy 1919. november 11-én jóváhagyták a pannonhalmi egyházmegyéhez tartozó hitközségek szervezeti szabályzatát. Az egyházi önkormányzat dokumentuma kimondta, hogy az egyházközség feladata a vallás ápolása, az iskolaügy vezetése, és ezekhez az anyagi eszközök előteremtése. A plébánia gondoskodik a közoktatási intézmények szervezéséről és fenntartásáról, a tanítók járandóságainak behajtásáról, feladata az iskolák ügyeinek a püspöki kar által megállapított rendszabályok szerinti intézése, és az iskolaszék teendőinek végzése.

Az egyházközségek szabályzat szerinti megalakítását 1920. március végéig be kellett fejezni. A tanévben az iskolai előadásokat kisebb megszakításokkal megtartották. Néhány évfolyam – a plébánosi jelentések szerint – az előírt anyagot nem végezte el, mert a háború miatt a tanulók kellő előképzettsége hiányzott. Az évvizsgát minél előbb be akarták fejezni, ugyanis a fiúkat munkára kellett fogni. A tananyag elvégzését spanyoljárvány és tüzelőhiány akadályozta, ezért a kormány a tanítási idő meghosszabbítását sürgette. A csonka tanévre való tekintettel tanfelügyelői látogatásra nem került sor.

Az egyházmegye népiskolai hálózata az alábbiak szerint alakult a húszas évek elején:²

Győr vármegye területén:

Sorszám	Település	Tanerők száma
1.	Györszentmárton	3 tanerős fiú 4 tanerős leány 1 tanerős hegyi
2.	Csanakfalu	3 tanerős nép
3.	Györszentiván	5 tanerős fiú 3 tanerős leány (zárda)
4.	Kismegyerpuszta (új iskola)	1 tanerős nép
5.	Vének	1 tanerős nép
6.	Kajár	1 tanerős fiú 1 tanerős leány (zárda)
7.	Nyalka	3 tanerős nép
8.	Ravaszd	4 tanerős nép

² PBFL Esperesi Irattár 32/1920. sz. irat

9.	Tarjánpuszta	1 tanerős nép
10.	Tényőfalu	4 tanerős nép

Komárom vármegye területén:

1.	Tárkány	3 tanerős nép
2.	Tömördpuszta	1 tanerős nép

Veszprém vármegye területén:

1.	Bakonybél	3 tanerős nép
2.	Somhegypuszta	1 tanerős nép
3.	Bársonyos	2 tanerős nép
4.	Lázi	3 tanerős nép
5.	Veszprémvarsány	2 tanerős nép
6.	Bakonypéterd	1 tanerős nép

A népiskolai tanügyigazgatási teendők végzését nehezítette, hogy az egyházmegyei tanfelügyelők sűrűn követték egymást a hivatal élén. Kemény Fülöp tanfelügyelő hatévi munka után (1914–1920) megvált tisztségétől, rövid időre dr. Kemény Kolumbán lett az egyházmegye esperes-tanfelügyelője. Egy hónapig tartó működése után, egészségi állapota miatt meg kellett válnia a tanfelügyelőségtől. Az új tanfelügyelőt, dr. Mázy Engelbert esperest már az újonnan megválasztott főapát, dr. Bárdos Remig (1920–1932) nevezte ki. Dr. Mázy Engelbert a rendi főigazgatóság mellett szívesen vállalkozott az új munkakörre. Kívánatosnak tartotta, hogy a bencés rend intézményeit szerves egységben vezessék, az elemi iskolák egyházmegyei igazgatása a rendi gimnáziumokéval egységesen történjen. Mázy esperes a plébános-igazgatókhoz és a néptanítókhoz intézett levelében a következőket mondta:

„Szíves vállalkozásom szolgáljon biztosítékkal arra, hogy elemi iskoláink iránt a legmelegebb érdeklődést és szeretetet hordom lelkemben. Hiszem, hogy plébános úr és a tantestület cselekedeteimből fogja ezt megállapítani.”³

Átmeneti időszakot élt meg a tanügyigazgatás és a népoktatás Pannonhalmán. Ezt jelzi, hogy egyrészt a hagyományos őszi tanítógyűlés 1920-ban elmaradt, ami megalapozhatta volna az új tanévet, másrészt Jung Benedek személyében megbízott esperes-tanfelügyelő vette át az egyházmegye népoktatásának irányítását.

Bárdos Remig 1920. december 8-án főapáti szózatban⁴ az egyházmegye papságához és tanítóságához szólt, melyben kifejtette nevelési elképzeléseit is. Jó

³ PBFL Esperesi Irattár 68/1920. sz. irat

⁴ PBFL Esperesi Irattár 169/1920. sz. irat

példát, egyetértést, a tanítókkal való jó együttműködést várt el a rendtársaktól, a tanítóktól pedig buzgó, vallásos és hazafias nevelést, tanítást kért. Megkíván-
ta, hogy az egyházmegyei esperes-tanfelügyelő ellenőrizze a plébánosok minden
irányú működését. Külön kérte a tanítótságot, hogy szeretettel engedjék maguk-
hoz a gyerekeket, ne távolítsák el őket maguktól fagyos arccal. A szeretet – Bár-
dos főapát szerint – szeretetet szül a gyermek szívében, ami minden akadályt
legyőz. Továbbá azt kérte még a tanítóktól, hogy a tanítás során ne tévedjenek
túlzott szigorúságba.

A háború bajaiból való kilábalás még szinte el sem kezdődött, amikor a népok-
tatást újabb súlyos csapás érte. Az ország megcsonkításának következtében több
mint tízezer elemi iskolát elveszítettünk, a trianoni Magyarországon a népiskolák
száma egyharmadára csökkent. A pannonthalmi egyházmegye korábbi egysége is
megbomlott, mivel Deáki és Komáromfűss községek idegen területre kerültek.
Legközelebb 1938-ban lett ismét teljes – átmenetileg – az egyházmegye területe.

Bárdos Remig főapát az egyházmegyei tanügyigazgatás terén kialakult kedve-
zőtlen állapotok megszüntetése végett az esperesi és a tanfelügyelői feladatkört
1921-ben – mint később kiderült, meglehetősen rövid időre, egy esztendő időtar-
tamra – kettéválasztotta. A rendi káptalan⁵ azt az óhaját fejezte ki, hogy tanfel-
ügyelővé olyan rendtársat nevezzen ki a főpásztor, aki pedagógiai képzettségénél,
tapasztalatánál fogva arra alkalmas. Jung Benedek továbbra is az egyházmegye
esperesi teendőit végezte, a helyettes tanfelügyelői feladattal dr. Janota Cirill fő-
iskolai tanárt bízta meg a hatóság, aki később rendes tanfelügyelői megbízást
kapott. Az újonnan megbízott tanfelügyelő megbízatásával egyidejűleg kitűzte
az egyházmegye népiskoláiban az év végi vizsgálatok időpontját, melyeken igye-
kezett személyesen megjelenni, hogy közvetlen tapasztalatot gyűjtsön további
munkájához.

A közben kinevezett Janota tanfelügyelő az egyházmegye tanítóinak szokásos
évi gyűlését 1921. szeptember 29-re tűzte ki. Dr. Várkonyi Hildebrand pannon-
halmi főiskolai tanár A kísérleti pszichológia néhány biztos eredménye az iskolás
gyermekeknél címmel előadást tartott az egyházmegye tanítói kara előtt. Érde-
mes megjegyezni, hogy a neoskolasztika jeles képviselője, Várkonyi Hildebrand
egykori bencés szervezte meg az első hazai gyermekpszichológiai tanszéket a
szegedi egyetemen. Munkásságából kiemelendő „A gyermekkor lélektana” című
könyve, mely alapműnek számított a pedagógusképzésben. Boros József tarján-
pusztai tanító pedig A tanító teendői az iskolából kikerült gyermekekkel szemben
címmel értekezett.

Még az 1921. év végén Bárdos főapát szigorú rendeletben⁶ szabályozta a plébá-
nosok iskolai munkáját, mivel a tanítás körül – a tanfelügyelői jelentések alapján

⁵ PBFL Esperesi Irattár 76/1921. sz. irat

⁶ PBFL Esperesi Irattár 72/1921. sz. irat

– szabálytalanságokat tapasztalt. Először is kötelezte a plébánosokat a magyarázó hittanórák megtartására, továbbá elrendelte, hogy az év végi vizsgálatokon a hittant személyesen kérdezzék ki. Ezenkívül megkívánta, hogy a plébános a nevelés és a tanítás menetét gyakran – legalább kéthetenként – ellenőrizze a felügyeletére bízott népiskolában. Rendeletével a főapát a háború nyomán kialakult kedvezőtlen állapotokat kívánta megszüntetni, ezzel együtt a népoktatás és az iskolai felügyeleti munka helyzetét akarta rendezni.

Az esztendő örvendetes eseménnyel fejeződött be, mely nemcsak egyházmegyei szempontból volt fontos és jelentős, hanem országos jelentőséggel is bírt. Csanakfalun 1921. november 20-án megnyílt az első rendszeres magyarországi népfőiskola, melynek létrehozója Szekeres Bónis bencés plébános. A beiratkozott 47 hallgató nem várt buzgósággal, ambícióval látogatta az előadásokat. A népfőiskolai tantárgyak a következők voltak: erkölcsstan, magyar irodalom, történelem, természetrajz, földrajz, jogi ismeretek, egészségtan, gazdaságtan, számtan, fogalmazás és ének.

A Pannonhalmi Szent Benedek-rendi Egyházmegye népiskoláinak főhatósága a mindenkori főapát volt, aki az általa kinevezett esperes-tanfelügyelő útján gyakorolta – a rendi krónika szerint már 1841-től – az egyházi törvényekben rögzített tanügyi jogokat. A tanfelügyelők az iskolai vizsgálatokon és az iskolai látogatásokon szerzett tapasztalatok, valamint a népiskolai igazgatói tisztet is betöltő plébánosok évről-évre jelentései alapján átfogó értékelést készítettek az egyházmegye népiskoláinak állapotáról. A rend előjáróinak közvetlen tájékozódását szolgálták még az évente megrendezett tanítógyűlések, tanítóegyesületi összejövetelek.

Mivel az elemi oktatásügy felügyeletét és gondozását a bencés rend mindig rendkívül fontosnak tartotta, nem elégedett meg az egyházmegyei hatóság évről-évre jelentéseivel. Az egész rend legfőbb törvényhozó testülete, az ügynevezett rendi káptalan is rendszeresen napirendre tűzte és megtárgyalta – főapáti és esperesi előterjesztés alapján – az egyházmegye tanügyi viszonyait. A káptalanyűléseken általában négy-öt év népiskolai munkáját értékelték, és határozatok formájában megfogalmazták az elkövetkező évek közoktatási irányelveit is.

A törvényhozás egyházmegyei fórumán, az ügynevezett egyházmegyei zsinaton pedig nagyon fontos egyházigazgatási, ezen belül oktatásirányítási törvényekkel szabályozták a népiskolák működését. Gondoljunk csak például az 1940. évi rendi Statutumokra, mely a zsinaton hozott egyházmegyei törvényeket – *Decreta Synodalia* cím alatt – foglalja egybe. Az első világháborútól az 1948-as államosításig négy alkalommal (1921, 1926, 1934, 1940) tartottak káptalanyűlést Pannonhalmán.

A káptalani jegyzőkönyv⁷ szerint az 1912. évi és az 1921. évi káptalanok közötti időben a háborús idők miatt új iskola nem épült, átalakítást sehol nem

⁷ PBFL Káptalani iratok, 1921. évi káptalan

hajtottak végre. A tanítás a háború alatt zavartalan volt, járvány és tüzelőhiány miatt csak néhány helyen kellett az iskolát – rövidebb időre – bezárni. Katonai vagy kórházi célokra iskola Györszentmártonban, Györszentivánon, Veszprémvarsányban, valamint Láziban volt lefoglalva. A forradalom és a kommunizmus miatt a tanítók ellen három esetben kellett fegyelmi vizsgálatot indítani, melynek eredményeként egy tanító önként lemondott állásáról, egyet megfosztottak igazgatói címétől, egyet pedig állásvesztésre ítélték. A háború következtében az intézmények fenntartása sok helyen komoly nehézségekbe ütközött, viszont a tanítók anyagi, pontosabban megélhetési gondjain enyhített az 1920. augusztus 1-jétől folyósított drágasági segély.

Wohlmuth József tanfelügyelői munkássága (1922–1931)

A pannonhalmi főapát Wohlmuth József⁸ bakonytéterdi plébánost nevezte ki az egyházmegye esperes-tanfelügyelőjének, aki 1922–1931 között töltötte be a tisztséget.

Wohlmuth Józsefnek az egyházmegyei tanfelügyelőség élén eltöltött kilenc esztendeje meghatározó jelentőségű a tanügyigazgatás, a népiskolák élete és szakmai fejlődése szempontjából. Nehéz örökséget vett át elődeitől, mégis rövid idő alatt sikerült a népiskolák, az oktatásirányítás ügyét a háború előtti állapotoknak megfelelően rendezni, sőt azt több szempontból jelentősen meghaladni. Olyan pedagógiai műveltséggel, vezetői képességgel és ambíciókkal rendelkező tanügyi szakembert kapott az egyházmegye, akiről a lelkészek és a tanítók mindig tisztelettel és elismeréssel szóltak.

Wohlmuth esperes a főapátsági egyházmegye elemi iskoláinak látogatását még 1922 októberében megkezdte, figyelme különösen az iskolák órarendjére és a tanmenetekre terjedt ki. Remig főapát felhatalmazta az új tanfelügyelőt arra, hogy olyan iskoláknál, ahol személyesen nem jelenhet meg, helyettesítésére más rendtársát megkérhesse. Wohlmuth tanfelügyelő lelkes és körültekintő előkészítő munkájának is köszönhető, hogy Klebelsberg Kunó közoktatási miniszter 1923-ban az ölbőpusztai elemi népiskola sürgős megszervezésének szükségességét alapította meg. Azonban az iskola felállítását lehetetlenné tette, hogy a rend még nem heverte ki a háború okozta gazdasági sebeket. A jó szándék megvolt, hiszen tanítórend lévén, jövedelmük jelentős részét amúgy is a nevelésre és az oktatásra fordították.

⁸ Wohlmuth József Ferenc 1873. november 4-én született a Sopron vármegyei Csáván. Gimnáziumi tanár volt Esztergomban, Sopronban és Kőszegen. Bakonytéterden lelkészkedett 1917-től 1949-ig. Pannonhalmán esperes-tanfelügyelő volt 1922–1931-ig. Utolsó éveit rokonoknál töltötte Sopronban, ahol 1957. augusztus 10-én halt meg. Berkó Pál és Legányi Norbert, *A Pannonhalmi Szent Benedek-rend névtára 1802–1986* (Győr: Széchenyi Nyomda, 1987), 137.

A Pannonhalmi Egyházmegyei Tanítóegyesület megalakítása szintén Wohlmuth esperesnek köszönhető, aki 1924-ben kezdeményezte az egyházmegyei tanítóság egyesületbe tömörülését, az alapszabály-tervezet elkészítését, megvitatását és elfogadását.⁹ A tervezetet Remig főapát 1924. december 12-én kézjeggyével ellátta, vagyis jóváhagyta. Az egyházmegyei tanítói kar egyesületté szervezése a tanügyi szempontjából igen jelentős esemény volt, hiszen – a rendszeresen szervezett elméleti előadások és gyakorlati bemutató tanítások révén – nagymértékben hozzájárult a tanítók szakmai fejlődéséhez, a megyei vezetés és az iskolák közötti információk gyors áramlásához, és végül, de nem utolsósorban az egyházmegyei közoktatás-irányítás demokratizálásához. Az egyesület célkitűzései között szerepelt a népnevelés előmozdítása, az önképzés, továbbá a tanítók anyagi és erkölcsi helyzetének javítása. Az egyesület rendes tagja lehetett minden egyházmegyei tanító, igazgató, hitoktató és lelkész, amennyiben az előírt tagsági díjat befizette. Az egyesület tagjai lehettek még az alapítók, pártolók és tiszteletbeli tagok is. A három évre megválasztott tisztviselői kar hét főből állt: egy egyházi elnök, aki a mindenkori egyházmegyei tanfelügyelő volt, és az egyesületi üléseken a főapátot képviselte; egy világi elnök, akit az egyesület tanítói testületéből a tanítók választottak; egy jegyző; egy pénztáros; és három választmányi tag. Az évenként megrendezett őszi közgyűlés színhelye Pannonhalmra volt. A közgyűlések tárgysorozatát a választmány volt hivatott összeállítani, mely a világi elnökből, a jegyzőből és a három választmányi tagból állt. A választmány vette át, és minősítette az egyesület tagjai által beküldött nevelési dolgozatokat, előadásokat és indítványokat. A közgyűlés és a választmányi gyűlés jegyzőkönyvei – az előírt hitelesítés után – jóváhagyás végett a tanfelügyelő útján a mindenkori főapáthoz kerültek felterjesztésre.

Wohlmuth József iskolalátogatásai¹⁰ során kiemelte, hogy feltétlenül szükséges havonta tantestületi értekezletet tartani a helyi iskolákban, hiszen eredményes iskolai munka – megítélése szerint – csak akkor képzelhető el, ha a tanítók között folyamatos szakmai konzultáció zajlik, és a tanítók között megvan az egyetértés iskolai ügyekben. Azt tapasztalta, hogy a kora őszi alakuló értekezleteken kívül a tanítók más összejövetelt általában nem tartanak. Felszólította a tantestületeket a tanítási órák pontos megtartására. A tanítás eredményével kapcsolatban az volt a meglátása, hogy azok a kisebb módszertani hibák, melyek itt-ott előfordulnak, szorgalom és lelkiismeretes tanítás mellett meg fognak szűnni. Arra kérte a tanítókat, hogy a nehéz felfogású gyermekeket több szeretettel tanítsák, mert jobban rá vannak utalva a tanító segítő kezére. Jutalmat és elismerést a szülőktől a nevelők ne várjanak, mert azt Isten és a lelkiismeret adja meg a tanítóknak. Végül kérte a testületen belüli összefogást, ugyanis a szeretettel és a kedvvel végzett munka jobb eredményre vezet.

⁹ PBFL Főapáti Irattár 788/1924. sz. irat

¹⁰ PBFL Esperesi Irattár 28/1924. sz. irat

Egyházhatósági rendelkezéssel szabályozták és egységesítették a népiskolák-ról szóló plébánosi-igazgatói jelentések szempontjait, melyek inkább szervezeti jellegű kérdéseket tartalmaztak; a tanítási-tanulási folyamatra, annak eredményességére vonatkozó kérdések a szabályozásból még hiányoztak.

A jelentések szempontjai a következők voltak: a tanévben megtartott hittan-órák száma; a plébános-igazgató látogatása; a katolikus képviselő látogatása; az egyházmegyei esperes-tanfelügyelő látogatása; királyi tanfelügyelői látogatás; a tanulók létszáma; az iskolaév kezdése; évváró vizsgálatok, munkanapok száma; iskolai ünnepélyek; tanítói mulasztások; az épületre, iskolai felszerelésre vonatkozó adatok.

A püspöki kar 1925. október 14-i értekezlete megállapította az új népiskolai rendszabályokat. A rendszabályok a katolikus népiskolák közigazgatásához 1926-ban jelent meg, mely jelentősebb változásokat nem hozott a tanügy terén az 1911. évi rendszabályokhoz képest.

Az 1925-ben Pannonhalmán tartott lelkészi összejövetel¹¹ foglalkozott a népiskolák felügyeletével. A tanácskozás felkérte a plébánosokat, hogy iskoláikra fordítsák a legnagyobb gondot, igazgatóként látogassák a tanítók előadásait kéthetenként, és ennek megtörténtét jegyezzék be a naplóba. Külön felhívták a lelkészek figyelmét arra, hogy ügyeljenek az iskolai törvények betartására. A pannonhalmi főpát Wohlmutth espereshez intézett levelében¹² a keresztény-katolikus nevelés és tanítás, valamint a magyar művelődés érdekeinek szem előtt tartását kérte a tanítóságtól. Az igazgatók figyelmét felhívta az iskolák külső és belső rendjére, kellő számú tanerő alkalmazására, az iskolai törzskönyvek és naplók rendes vezetésére.

Az egyházmegyei tanítók kötelességeit¹³ a főhatóság öt pontban tárta a néptanítók elé. Itt még mindig hiányzik a tanítói munkát segítő, iskolán belüli pedagógiai feladatok részletesebb felsorolása. Jobbára a hitélettel és az iskolán kívüli teendők meghatározásával foglalkozik a dokumentum, mely erősen fegyelmező és előíró jellegű.¹⁴

Az 1925/28-as iskolai években már egyre több alkalommal ellátogatott Wohlmutth József az egyházmegyei népiskolákba, helyenként az évváró vizsgálatokon is elnökölt. Az iskolai munkát az 1925-ben megjelent új állami tanterv alapján végezték, mivel a püspöki tanterv a tanévre még nem készült el. Egyházmegyei

¹¹ PBFL Esperesi Irattár 12/1925. sz. irat

¹² PBFL Főpáti Irattár 797/1925. sz. irat

¹³ PBFL Főpáti Irattár 25/1925. sz. irat

¹⁴ Az egyházmegyei főhatóság rendelete alapján a tanító köteles: az igazgató által kijelölt osztályban az órát megtartani, az ismétlőiskolában tanítani; hétköznapokon, valamint vasár- és ünnepnapokon a gyermekeket a templomba vezetni, ott rájuk felügyelni; a kántorságban segédkezni, azt esetleg önállóan végezni; a leventeoktatásban segédkezni; a községben az iskolán kívül népnevelői feladatokat ellátni.

szinten szorgalmazni kellett a füzetek tisztaságát és a gondos írást, valamint a rendes és tiszta ruházzkodást. Az oktatás céljait szolgáló szemléltető képek beszerzéséről számos helyen nem gondoskodtak, néhány helyen az iskolaépület is javításra szorult. Dicséretre méltó volt a bakonypéterdi egyházközség, mely a tanítólakásra és az iskolai felszerelések előteremtésére nagy áldozatot hozott. Kívánatos volt Tényőfalun a negyedik tanterem és a tanítói lakás kérdésének megoldása, ugyanis egy tanteremben 96 gyermek tanult. Az új tanmenetekben nagy súlyt helyeztek a beszéd- és értelemgyakorlatokra, a szép- és helyesírás gyakorlására, a számtanra. Meglehetősen sok volt a mindennapos iskolába járó tanulók mulasztása, sok helyen 20–30 félnap esett egy-egy tanulóra. A mezőgazdasági munkálatok idején – főleg ősszel és tavasszal – szükség volt minden munkáskezre. Továbbá a szegénység, a kedvezőtlen útviszonyok, a gyakorta kegyetlen időjárás és az ismétlődő járványok miatt sem jártak a gyermekek iskolába, pedig az 1921. évi 30. törvénycikk már büntető szankciókkal kötelezte a szülőket a tanköteles korban lévő gyermekek iskoláztatására.

Az 1926. évi rendi nagykáptalanra készített esperesi jelentés¹⁵ a tanulók létszámának erőteljes csökkenéséről számol be az egyházmegyében. A tanyai iskolák felállításáról szóló törvény (1926) az ölbőpusztai uradalmi iskola kérdését időszerűvé tette. Az elvégzett számítások azt mutatták, hogy saját iskola fenntartása kevesebbe kerül, mint a tárkányi egyházközséghez befizetett iskoláztatási hozzájárulás.

Nagy lendületet adott az elemi iskoláztatásnak az 1921. évi 30. tc. a beiskolázásról, továbbá az 1922. december 21-én kiadott 130.700. sz. V.K.M. végrehajtási utasítás, mely a vásár- és ünnepnap i stentiszteleten való kötelező megjelenést is előírta. A törvény hatására jelentősen csökkent az igazolatlanul mulasztók száma az egyházmegye területén.

Az általános ismétlőiskolákat Győr vármegye területén sikerült átszervezni gazdasági ismétlőiskolává, ugyanakkor Veszprém és Komárom vármegyék területén a községek a gazdasági ismétlőiskolához szükséges földterületet nem adták meg, ezért az átszervezés meglehetősen késett. A bencés rendre az elemi iskolák fenntartásából egyre súlyosabb terhek hárultak, ezért a káptalan a tanfelügyelőknek köteleességévé tette az iskolai költségvetések áttanulmányozását, a felesleges kiadások csökkentését, és a takarékoság szorgalmazását. A kántortanítók járandóságának kifizetése is komoly nehézséggel járt az egyre súlyosabbá váló gazdasági válság miatt, ami magának a bencés kongregációnak a létét is veszélyeztette. A kántortanítók természetbeni járandóságait teljes egészében beszámították a tanítói fizetésekbe, ami nagy nyugtalanságot keltett a tanítói karban.

A tanítás terén tapasztalt általános jó eredmény azt mutatta, hogy az egyházmegyei tanítói kar ilyen súlyos gazdasági körülmények között is megállta a helyét. A katolikus tanterv késve jelent meg, ezért késtek az új tankönyvek is, mindez az

¹⁵ PBFL Káptalani iratok, 1926. évi káptalan

új tanmenetek elkészítését is akadályozta. Az iskolán kívüli népművelés területén elért eredményeket nagyra értékelte a káptalan, külön kiemelte a csanakfalui népfőiskolát, valamint a kajári szövőipari és méhészeti tanfolyamot. A káptalan szerint az egyházmegye tanítótestülete – a plébánosok vezetése mellett – hivatása magaslatán állt.

A húszas évek közepén a gyermekek számának emelkedése következtében az oktatás területén országosan komoly gondokkal küszködtek. Az iskolahiány, a zsúfoltság már-már elviselhetetlen méreteket öltött, a beiskolázási törvényt szinte képtelenség volt betartani. Emiatt az országban élő hat éven felüli analfabéták száma megközelítette az egymillió főt.

Gróf Klebelsberg Kuno kultuszminiszter felismerte, hogy a bajokon a kultúra eszközeivel, a nép műveltségi színvonalának emelésével, és az analfabétizmus gyökeres felszámolásával lehet leginkább segíteni, melynek legfontosabb színtere a népiskola. „A mezőgazdasági népesség érdekeit szolgáló népiskolák létesítéséről és fenntartásáról” szóló, 1926. évi 7. törvénycikknek köszönhetően 1925–1930 között kb. 5000 népiskola és tanítói lakás épült fel, és ez több, mint az előző öt évtized alatt felépült iskolák száma. Klebelsberg népiskolaépítési programjával párhuzamosan a nyolcosztályos népiskolák létrehozását is sürgette, azonban kötelező bevezetését egy évtized múltán az 1940. évi XX. tc. rendelte el. „Klebelsberg közoktatás-politikája több területen – népoktatás, középiskolai oktatás – folytatta iskolarendszerünk modernizációs folyamatát. A klebelsbergi évtized mozgásba lendítette az iskolák belső világát. A minisztériumi rendeletek új kezdeményezéseket indítottak, továbbfejlesztettek. Jelentős előrehaladás következett be az iskola-egészségügy, az iskolai sport terén. A minisztérium ehetővé tette a szabad tankönyvválasztást, a magán »reformiskolák« működését.”¹⁶

A pannonhalmi egyházmegyében az iskolaépítési akció következtében:

Győrszentivánon	2 tanterem és 1 lakás,
Nyalkán	1 tanterem és 1 lakás,
Tárkányban	1 tanterem és 1 lakás épült.

Klebelsberg Kuno miniszter az alábbiakat írta az egyházi iskolák állami támogatásával kapcsolatban: „...nem államosítjuk többé az iskolákat, hanem hatalmas állami építési segélyekkel jövünk támogatására azoknak az egyházközségeknek, amelyek a maguk iskoláit továbbfejlesztteni és szaporítani akarják. Katolikus intézmények alapítására és az intézmények fejlesztésére van szükségünk.”¹⁷

Dr. Bárdos Remig főpap 1929-ben egészségi állapotára való tekintettel lemondott a kormányzati feladatok ellátásáról, helyettesítéséről a volt nyalkai plébános, Kelemen Krizosztom főpáti koadjutor (1929–1933) gondoskodott.

¹⁶ Mann Miklós, *Magyar oktatási miniszterek 1848–2002* (Budapest: Önkönet Kiadó, 2005), 88.

¹⁷ Klebelsberg Kunó, „A katolikus nagygyűlés előtt”, *Néptanítók Lapja* (1927): 39–40. szám. 2.

Kelemen Krizosztom a bencés rend válságos időszakában vette át az egyházmegye vezetését, a főpásztori teendők ellátását. Az egyre súlyosbodó gazdasági válság a népoktatásban is erősen érezte hatását, a sűrűsödő járványos megbetegedések, a kegyetlen időjárás sem kedvezett az iskolai munkának. Talán mégis a legsúlyosabb ok: az egyházmegyében soha nem tapasztalt tanítóváltozások lehetetlenné tették a tanítás színvonalának emelését, sok esetben a szinten tartást.

A tanítók szakmai munkájának emelése céljából a közoktatásügyi minisztérium 1930-ban a királyi tanfelügyelők számára elrendelte, hogy tartsanak tankerüleleteikben pedagógiai szemináriumokat. Ezeken a fórumokon olyan módszertani törekvéseket mutattak be, melyek segítségével a tantervi célok eredményesebben megvalósíthatók. A tantestületek jelentős része – az állami tanfelügyelők szerint – nem alkalmazta a modern, a kor kívánalmainak megfelelő tanítási eljárásokat. A szemináriumi előadásokkal a minisztérium egységesíteni kívánta az iskolalátogatások elveit, ezért a munkába bevonták az egyházmegye tanfelügyelőjét és tanítói karát.

Egyházi részről ugyanekkor felmerült az állami főfelügyeleti munka megújításának szándéka. Felmerült az a kíváncsóság, hogy az állami tanfelügyelők ne csak a hiányosságokról értesítsék az egyházi főhatóságot, hanem közöljék a hivatalos iskolalátogatás teljes eredményét, mellyel jobb összhang teremthető az állami és egyházi intézkedések között, illetve teljes képet kaphatnak a népiskolák működéséről, az esetleges fejlődésről, az eredményekről.

Kelemen Krizosztom koadjutor első jelentős körendeletét¹⁸ 1930. október 23-án fogalmazta meg a népiskolákhoz. Ebben részletesen kifejti nevelési és oktatási elképzeléseit. Először is azt kérte, hogy a tanítók bánjanak szeretettel az ifjúsággal, mert csak szelídséggel – nem kizárva a szigorúságot – lehet jóra nevelni és tanítani. A tanítók részéről tapasztalt durvaság fegyelmi büntetést von maga után. Másodszor a tanítóktól buzgó és lelkiismeretes munkát, és a katolikus sajtó támogatását kérte. Végül megjegyezte, hogy a tanítók kötelessége nem merül ki a templomban és az iskolában, felhívta a nevelők figyelmét az iskolán kívüli népnevelői munka jelentőségére. A társadalmi és gazdasági problémák ellenére is a magyar falu szép holnapját a gyermekekben, a falu ifjúságában, a vallásos nevelésben és a néptanítóknak kereste és látta. „A falu népét a destruktíótól eddig sikerült visszatartani, mert hitét a súlyos körülmények közt sem veszítette el. Hiszem, hogy a magyar falvak új nemzedéke nem is fogja elveszíteni. Hiszem, hogy ez a derék nép a sírokon is virágot ültet, gyertyát gyújt: a magasságokba nézve, soha nem csüggedve, hívő lélekkel egy összeomlott világnak romjain is új világot épít.”¹⁹

Az 1930/1931. iskolai év végén az egyházmegyei tanügy egy nem túl mozgalmas, de mégis jelentős korszaka zárult le, ugyanis megvált – saját kérésére – az

¹⁸ PBFL Esperesi Irattár 1172/1930. sz. irat

¹⁹ Kelemen Krizosztom, „A falu jövője,” *Pannonhalmi Szemle* (1936): 11. szám. 142.

esperes-tanfelügyelői tisztségtől Wohlmuth József, aki évtizedes működése során azon fáradozott, hogy megszilárdítsa, stabilizálja, és a szerény lehetőségekhez mérten, emelje az I. világháborúban szétzilált egyházmegye tanügyi viszonyait és állapotát. Munkásságával egy jól működő, szakmai fejlődést mutató tanfelügyeleti rendszert hozott létre, mellyel jól meglapozta az utódok tevékenységét. A fáradhatatlan, gondos és pontos, az egyházmegye népiskoláiért, tanítóságáért fáradozó bencés plébános Bakonypéterden lekipásztorként folytatta működését, tehát nem szakadt el a népiskolától, az egyházmegye tanügyét szolgálta továbbra is.

LÁSZLÓ VARGA

JÓZSEF WOHLMUTH AS SCHOOL INSPECTOR IN THE PANNONHALMA SAINT BENEDICT ORDER

The Hungarian Saint Benedict Order's Monastery of Pannonhalma has been preserving our nation's culture and also serving the spiritual needs of Hungarian Catholics for over a thousand year. The first church school was established in Pannonhalma in 996. This foundation of the monastery was instrumental in the development of society. The orders achieved favourable results in teacher training, such as elementary school education and secondary teaching. The author in his study examines an important period of the Catholic public schools' supervision and control system of Pannonhalma Saint Benedict Order between the two World Wars. Between 1922 and 1931 József Wolmuth worked as primary education school inspector, and introduced significant changes. Not only had he monitored, but also helped the work of teachers. He established the Organization of Teachers of Pannonhalma Saint Benedict Order, which had a great impact on the professional development of teachers, the fast information changes between the schools and the governance, and the democratization of the control of public education.